

Соня ДИМИТРОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново,
България
d794@sd.uni-vt.bg

ИДЕНТИЧНОСТ И НАРАТИВИ В „ЕТО ИМЕНАТА“ НА ТОМИ ВИРИНГА

Sonya DIMITROVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo, Veliko Turnovo, Bulgaria
d794@sd.uni-vt.bg

IDENTITY AND NARRATIVES IN THESE ARE THE NAMES OF TOMMY WIERINGA

Tommy Wieringa is one of the most prominent contemporary Dutch novelists. The novel *These are the names* (2012) depicts, on the one hand, the need for faith of a police commissioner in midlife crisis and, on the other, the journey of a group refugees in the steppe in search for civilization and salvation. On the edge of existence and without any point of narrative reference, the refugees kill one of them and then sacrifice their act. Using a postmodern approach, in particular psychoanalytic theories and the theory of René Girard about the scapegoat mechanism, this paper attempts to show the connection between the lack of narrative and the birth of the ritual, which is later to become a myth. This underlines the dynamic nature of identity and its dependence on various narratives.

Keywords: *identity, narrative, scapegoat, religion, migration*

Томи Виринга е един от най-известните съвременни нидерландскоезични писатели. Романите му вълнуват с непредсказуемост и характерен почерк. „Ето имената“ излиза от печат през 2012 г. Година по-късно получава престижната литературна награда „Либрис“, както и отличието на читателската публика „Де гауден букенойл“. Критиката набляга на двете основни тематични ядра в романа – миграция и религия. Виринга убедително демонстрира, че миграционната проблематика не е територия, запазена единствено за представителите на мигрантската литература, която през последните десетилетия се радва на все по-голяма популярност в Нидерландия. И ако повечето от литературните посланици на мигрантите са потомци на такива, то Виринга е роден през 1967 г. в Нидерландия, родителите му са нидерландци. Все пак, забележителен факт в биографията му е, че прекарва по-голямата част от детството си на остров Аруба. Завръщането му в родината представлява културен шок, от който успява да се отърси чак след навършването на христовата възраст. Прекарва младежките си години, пътувайки по света.

Настоящият текст е опит за поглед отвъд обичайния подход към заложените в „Ето имената“ проблематики и разнищването им в контекста на „пост-модерната ситуация“ на смъртта на големите наративи, символния ред на Жак Лакан и теорията на Рене Жирар за изкупителната жертва. При това, акцентът пада върху идентичността като необходимост на индивида от идентифициране с наративи, което неизбежно се оказва начинание, обречено на условност и невалидност.

Днес, идентичността е гъвкава и флуидна, непрекъснато изменяща се в играта на себеконструиране и себеизмисляне. И ако в миналото определящи са били редица детерминистични предопределености и социални обусловености като произход, населено място, семейство, професия, обществен статус, то в 21-и век непоклатимостта им далеч не е разбираща се от само себе си. Географът Тим Кресуел посочва, че неустойчивостта на тези наглед устойчиви фактори се дължи на динамичната глобализирана среда, свободното движение на хора, стоки и капитали, дигиталните медии. Всички те осигуряват многоизмерността на изборите, пред които е изправен индивидът.

Според френският философ и литературен теоретик Жан-Франсоа Лиотар постмодерната фрагментарна действителност се характеризира със залеза на претендиращите за общовалидност метаразкази, сред които са тези за християнството, марксизма и капитализма. Преобладават разрухата, разпадът на всички нива, липсата на доверие в големите наративи. „Ето имената“ красноречиво повдига редица смели постмодерни въпроси свързани с наративите изобщо, а именно – за осъществяването на самоопределянето нужни ли са непременно наративи, с които индивидът да се идентифицира, които да избира и в които да вярва до момента на развенчаването им; ако идентичността сама по себе си е наративен конструкт, то какво би станало в ситуация на смърт на всички наративи; не представлява ли липсата на наративна опорна точка смърт и на Аз-а.

Може би най-известният представител на постструктуралистичната психоанализа – френският психоаналитик Жак Лакан разграничава три категории, които структурират човешкия опит: въображаемото, символното и реланото. Детето в предвербалната и предедипална фаза битува във въображаемото – един свят на фантазии и непосредствени впечатления. То се наслаждава на задоволяването на желанията и потребностите си и не се възприема като отделено от останалия свят. Краят на това състояние настъпва с влизането в символния ред и е обвързан с редица невъзможности и неизбежни забрани. В символния ред реалността е символизирана и концептуално конструирана от репрезентативната система на езика. Реалността е неуловима и съответно никога не би могла да бъде напълно езиково репрезентирана. С влизането в символния ред състоянието на блаженство изчезва и отстъпва място на необходимостта субектът да се съобразява с множество рестрикции.

Цял живот субектът подсъзнателно копнее да се завърне в свършената безусловна пълнота и всеобхватна свързаност на въображаемото. Непостижи-

мостта на този идеал предизвиква непрекъснато тегнещо чувство на откъснатост, непълноценност и недостатъчност. За да се заглушат тези усещания и копнежът до известна степен да се задоволи, субектът прибегва до разнообразни символни заместители. Така например „любовта“ според Лакан не е нищо повече от заместител. Същото важи и за идеологиите и религиите. Ако имагинерното се характеризира с абсолютно и безусловно приемане, разлятост, безформеност, свързаност и състояние на блаженство, то с прекрачването на прага на символното и навлизането в територията на езика, раят може да бъде обявен за безвъзвратно изгубен, а процесът на езикови определяния и наративни идентификации за стартирал.

Един от първите идентичностни езикови маркери, според Лакан, е името. То не само диференцира индивида в общността, но и нерядко носи заряда на редица очаквания, символи, значения, като например продължаване на определени семейни, общностни или религиозни традиции. Семейството, социалната среда, професията, населеното място – всички те участват в процеса на личностно диференциране и идентифициране. Зейналата след напускане на имагинерното празнота може обаче да бъде само временно запълнена – и то дотогава, докато индивидът получава валидация от другите благодарение на наратива, с който се е идентифицирал или съответно от поддръжниците на съответния наратив. Валидацията е мощен стимул и предпочитан заместител на изгубения рай. Ако обаче на разположение няма готови наративи, към които индивидът да се прикачи и в които да припознае възможност за валидация, ако практически липсва заместител, то тогава неудовлетвореността, чувството на изгубеност, отделеност, неидентифицираност прерастват в страх и гняв, прояви на враждебност, насилие и жестокост. Чувството за вина бива замаскирано посредством директното ѝ прехвърляне върху потърпевшия. Набелязването на изкупителна жертва, обвиняването ѝ, извършването на акт на насилие и освобождаването от гнева чрез ескалацията са предпоставките за раждането на нов наратив, който от сега нататък да служи за идентифицирането на насилника, изживяващ себе си като спасител.

Динамиката насилник-жертва-спасител не е нещо ново в психоанализата. Заслужава внимание факта, че френският антрополог, философ и литературен теоретик Рене Жирар я посочва като основополагаща идеология в митовете и религията. Според него ефектът на изкупителната жертва разрешава проблем, който съвременните етнолози дори не отчитат. За целта е необходимо да се вземе предвид отношението между действителното събитие и разказа за него, думите, с които насилниците го представят, обрисуват и оправдават. Така например, независим наблюдател, който само присъства, но не взема участие в акт на колективно насилие, вижда безпомощна жертва, малтретирана от истерична тълпа. Но ако той попита някой от насилниците за случващото се, то отговорът, който ще получи, определено няма да съвпада с личните му впечатления. Ще му бъде разказано за необикновената сила на жертвата, за окултното влияние, което тя безспорно притежава и дори в момента продължава безмилостно да

упражнява. В най-примитивните ритуали може да се види размирна тълпа, която постепенно насочва вниманието си върху една жертва и в крайна сметка я унищожава.

Вглеждането в дистанцията между действително случилото се и начина, по който то бива възприето от насилниците, е необходимо за осъществяването на разграничение между митове и ритуали. Ритуалът представлява примитивното нахвърлянето на необузданата тълпа върху набелязаната жертва, докато митът описва историята на всемогъщ и страховит бог, който се жертва, за да спаси праведните или да умиротвори общността. Може би звучи невероятно, че и двете се отнасят до един и същ случай и че след безчинствата си насилниците канонизирват жертвата. Задължително е тя да бъде възхвалена, за да бъде налична митологичната святост. Основна характеристика на митологичното свещено в случая е дуалността, двойната трансцедентност, парадоксалната конюнкция между смърт и благодат. Изкупителната жертва е в основата на мита. Тя се явява решението, което структурира общността и канализира гнева.

Жиран разглежда и възможните причини даден индивид да бъде посочен за изкупителна жертва. Списъкът на хората, най-често избирани за човешки жертвоприношения в различни общности, на пръв поглед изобщо не изглежда хомогенен. Той включва военнопленници, роби, малки деца, неженени подрастващи, хора с увреждания. Всички тези хора битуват извън границите на общността или по периферията ѝ или все още не са преминали обредите по инициация. Това са индивиди, които не са напълно интегрирани, не са пълноправни членове на общността, лишени са от пълния спектър на права и задължения. От тяхната екстерна или маргинална позиция те се оказват неспособни да установят трайни социални връзки с тези в центъра или в непосредствена близост до него. Статусът им на чужденци, врагове или роби, тяхното увреждане или невръстна възраст ги възпрепятстват да се интегрират напълно в общността.

В „Ето имената“ паралелно се разгръщат две сюжетни линии. В края на романа те се срещат и преплитат. Едната проследява сивото ежедневие и душевните терзания на Понтюс Бег – самотен полицейски комисар на средна възраст в Михаилопол, а другата ни отвежда в степта, където няколко бежанци се борят за оцеляване и се скитат в търсене на цивилизацията.

Разпадането на големия наратив на социализма е отпавната точка за географско-времето ситуиране на романа. Действието се развива в Михаилопол – фиктивен град в страна, чието име не се споменава. Предполага се, че става въпрос за Украйна поради голямата територия, осяяна със степи, бившата принадлежност към Съветския съюз и граничното местоположение между изтока и запада. Липсата на достоверност и конкретика що се отнася до името и географското разположение на фиктивния Михаилопол го превръща в универсален репрезентант на всеки един средностатистически постсоциалистически град. Точен географско-времеви маркер получаваме, все пак, от един от бежанците. Той е наречен мъжът от Ашхабад, а в шеста глава е направен кратък обзор на общественно-политическия живот в Туркменистан под упра-

влението на Туркменбаши. Колкото до Михаилопол, непрекъснато и навсякъде, Бег се натъква на свидетелства за разрухата, настъпила след разпадането на Съветския съюз, като например порутените или нефункциониращите по предназначение сгради и още ред доказателства за рязко намалелия брой жители и стремглавия упадък. Така например, няма и следа от някогашния прочут ядрен изследователски институт, от известния в цялата страна отбор по хокей на лед или от славата на модерната железопътната гара. Стоманата и дървеният материал на гарата са откраднати, а в едно от помещенията траурна агенция съхранява ковчезите си. На работа, колегите на Бег се отнасят безотговорно към задълженията си, незаинтересоваността и анархията се приемат за нормалност, както и ширещите се по всички етажи на властта корупция, измами и престъпления. „Всеки в тази страна краде от всеки, помисли той. А който не краде, проси.“ (21) „Пари в найлонови торбички, в пликове, прегънати между листи, прикрепени с кламери или ластици. Пари, които агентите от крайпътните патрули бяха събрали.“ (21)

Битуващ в меланхолията на кризата на средната възраст, Бег живее сред отломките от счупените наративи на собствения си живот. Не е създал собствено семейство, единственото му бурно младежко влюбване е останало далечен мимолетен спомен, не поддържа контакт с роднините си, не се радва на уважение и признание на работното място, корумпиран е, болнав и навъсен. И дори големият разказ на социализма да е вече невалиден, Бег намира утеха в припознаването в друг наратив – източната философията в лицето на Конфуций и Лао Дзъ. Повратната точка в живота му настъпва, когато намира достатъчно основания да смята, че майка му е била еврейка. Среща се с единствения останал евреин в града – равина на едната от двете останали без поклонници синагоги. В хода на многобройните си посещения при равина той започва да се идентифицира с наратива на юдаизма, да възприема себе си като евреин и да развива силно чувство за принадлежност към групата на богоизбраните. Религията му дава самочувствие и смисъл, изразяващи се в гарантирана безсрочна валидация.

Що се отнася до паралелната сюжетна линия, още заглавието на романа – „Ето имената“ функционира едновременно като акцент върху значимостта на името като идентичностен маркер и върху наличието на религиозна тематика. Причината е интертекстуалната препратка към библията, тъй като именно с думите „Ето имената на синовете на Израила“ започва книга Изход от Стария завет. Сюжетното ядро е концентрирано около преживяванията на група бежанци, които потеглят на запад, примамени от наратива за безгрижен живот и благоденствие в „обетованата земя“. Измамени от банда престъпници, те са принудени седмици наред да скитат през степите, докато накрая не се озовават в Михаилопол.

Бежанците наброяват общо седем души: пет мъже, една жена, едно дете – момче. Читателят узнава пола им и приблизителната им възраст, но не и имената им. Те стават ясни едва след пристигането на бежанците в цивили-

зацията. Единствено най-силният физически мъж фигурира още от началото със собственото си име – Витали. Останалите биват споменавани с нарицателни, отнасящи се до произхода им, професията или очевидните физически характеристики, съответно: етиопецът, високият мъж, браконьерът, мъжът от Ашхабад, жената, момчето. Заслужава внимание факта, че именно най-слабите физически и съответно най-уязвимите са най-недефинирани: високият мъж, жената, момчето. „В групата имаше съперничество между лидерите – Витали и мъжът от Ашхабад, браконьерът е единак, високият мъж е просто васал, той следва най-силния; жената, момчето и негърът имат друга роля. Плячка. Жертви. Наблюдатели. Стараят се да оцелеят незабележими.“ (30) Красноречиво са посочени позициите в центъра и периферията. В суровите условия на борба за оцеляване, физическото надмощие категорично определя лидерството. Другостта, изразяваща се във физическа слабост, противоположен пол, различна възраст или друг цвят на кожата, остава в маргиналност.

Всеки един от бежанците е тръгнал от изток на запад, изоставяйки съответната семейно-родова и социално-обществена наративна среда и стремящ се към осъществяване на разказа за благоденстващ живот на запад. И ако първоначалното намерение е било за запазване на голяма част от предишните личностни идентификации и едновременното им допълване с нови такива, то в хода на пътуването всички те, независимо живяни или все още неслучили се, постепенно отпадат. Началото е поставено със скъсването и изхвърлянето на личните документи под претекст, че това значително ще увеличи шансовете им за по-продължителен престой в новата страна. С това най-базисните идентичностни маркери са изтрети, но наративните идентифицираности, изразяващи се в носталгията и привързаността към дома и надеждата за щастливо бъдеще, все още са живи. Именно те представляват движещата сила на бежанците, след като измамниците-контрабандисти ги захвърлят сред безграничната пустош на степта. Ден след ден, обаче, безкрайното нищо все повече ги засмуква във водовъртежа си, в посока надолу, към тяхното обезличаване и смърт. „Земята беше спряла да се върти, нов ден нямаше да дойде“ (14) „Механично, като слънчогледи, те се движеха заедно със слънцето. Както дишаха, така и вървяха.“ (14) Физическите фактори като глад, неблагоприятни метеорологични условия и крайно телесно изтощение, са съпътствани от постепенната загуба на каквато и да е наративна опорна точка. „Мечтите, с които всеки от тях беше тръгнал, постепенно бяха изсъхнали и умрели. Мечтите им бяха различни, в някои продължаваха да живеят по-дълго отколкото в други, но в края на краищата почти всички бяха изчезнали. Слънцето ги бе стриляло на прах, дъждът ги изми.“ (30) Безизходността и безнадеждността, които се ширят сред малката принудително образувала се общност на бежанците, поражда отчаяние, резултиращо в егоизъм и в крайна сметка ескалиращо в насилие. Дълбоката неудовлетвореност и гневът, невъзможността за каквато и да е идентифицираност, откъснатостта и разделението предпоставят необходимост от израз. Първоначално той се осъществява чрез проектиране и прехвърляне на вината за жестоките обстоятелства на напълно

невинна изкупителна жертва, впоследствие чрез унищожаването ѝ, а накрая и със сакрализирането ѝ. Спасението от липсата на наратив е освобождаването на стаения гняв чрез проява на агресия, оправдателното наративизиране на случилото се и последващо идентифициране с мита, а не с ритуала.

Още в самото начало е осезаема известна дистанция между чернокожия мъж от Етиопия и останалите от групата. Чисто пространствено, той се движи и спи на известно разстояние от другите. След няколко неуспешни опита на етиопеца на общува, той спира да говори, тъй като никой не разбира езика му.

Разграничими са два повратни момента в отношението на останалите към него. Първият е едно наблюдение от страна на мъжа от Ашхабад. Той случайно вижда как чернокожият изважда верижка и целува кръста на нея. „Сега трябваше да гледа на мъжа от Етиопия като на *човек*, при все че преди гледаше на него като на безобидно животно в края на кервана.“ (45) Вторият момент е инцидентът с високия мъж. Той пада на земята от изтощение и не е в състояние да се изправи. Етиопецът е единственият от групата, който проявява човечност, като споделя с изтощени си спътник запасите си от вода и косерва кучешка храна. Този милосърден акт категорично разбунва духовете в общността. Добросъщността се възприема като аномалност – отклонение от ширещото се мародерство, от най-животинските прояви на инстинкта за самосъхранение. Започват многобройните спекулации и съчиняване на наративи относно чернокожия. Групата се обединява в завистта си към евентуалните му хранителни запаси и най-вече към алтруистичните му наклонности в условия на негласно гласуван егоизъм. Прехвърлят му ненавистта си, като му приписват свръхестествени магьоснически способности, обявяват го за злодей. Въпреки че продължава да върви редом с останалите, Етиопецът се оказва напълно игнориран и изключен от групата. Той се превръща в изкупителна жертва на гнева, отчаянието и безизходицата на останалите бежанци. Случилата се ескалацията присъства като констатиран от момчето свършен факт – една сутрин той намира етиопеца мъртъв. Впоследствие, никой от групата не поема лична отговорност за извършеното убийство, но всички се обединяват около колективната такава. Нещо повече, те вземат част от трупа, а именно главата на етиопеца и неотлъчно я носят със себе си. Главата функционира като свети мощи – реликва, която групата грижливо пренася и съхранява. Бежанците канонизирват изкупителната си жертва. На чернокожия вече се приписват божественост и добротворчество. Вярват, че духът му ги води и закриля, че им посочва пътя към цивилизацията и жадуваното избавление. „Негърът изпращаше сънищата. Те започнаха, когато вече беше мъртъв. Преди не беше добър. Първо беше в служба на злото. Правеше лоши неща. Яде от трупа на дългия мъж.“ (254) В крайна сметка групата пристига в Мохайлопол. Пред органите на реда бежанците продължават да настояват за колективното извършване на деянието. Стръскащи са липсата на разкаяние и съвест, като че ли случилото е било част от естествения ход на нещата. Усещането за предопределеност и за неизбежност маркира кръговрата на наративната зависимост на индивида.

Кръговратът е видим и в горчивата равносметка след дългото и изнурително скитане на групата. Чак в Михайлопол, те разбират за измамата и за безплодността на усилията си. „Всичко е било напразно. Всичко. Те бяха прекосили пустошта на път към една нова страна, само за да открият, че това не е нова страна, а само кошмарът на вечното завръщане.“ (236)

„Ето имената“ илюстрира зависимостта на индивида от наративи, с които да се идентифицира. Това е особено видимо в екстремната и животозастрашаваща ситуация на бежанците. Монотонността и безизходността на скитането, както и тежките условия на живот водят до отпадането на личностните идентификации. Остава само инстинктът за самосъхранение. Парадоксално, оцеляването се явява убийството на изкупителна жертва и създаването на митологичен наратив. И в паралелната сюжетна линия, религията е представена като наратива–заместител пар екселанс, ефективно осигуряващ валидация и усещане за смисъл. След изгубването на рая и навлизането в символния ред, индивидът се оказва хванат в капана на наративите и идентификациите. И както в постмодерната дихотомия означаемо и означаващо, знак и значение, така и идентичността се оказва в динамична наративна зависимост, с контекстуално определящ се, отложен и изместващ се пълнеж.

ЛИТЕРАТУРА

- Лиотар 1996:** Лиотар, Ж. *Постмодерната ситуация*. София: Наука и изкуство. **Lyotard 1996:** Lyotard, J. *Postmodernata situacia*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Лиотар 1993:** Лиотар, Ж. *Постмодерното обяснено за деца*. София: Критика и хуманизъм. **Lyotard 1993:** Lyotard, J. *Postmodernoto obiasneno za deca*. Sofia: Kritika i humanizam.
- Жижек 2014:** Жижек, С. *Как да четем Лакан?* София: Център за психосоциална подкрепа. **Zhizhek 2014:** Zhizhek, S. *Kak da chetem Lacan?* Sofia: Tsentar za psihosocialna podkrepa.
- Cresswell 2011:** Cresswell, Tim e.a., red. *Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects*. Great Britain: Ashgate.
- Dautzenberg 2008:** Dautzenberg, J.A., e.a., red. *Beschouwingen Over Het Werk Van Esther Gerritsen, Rascha Peper, Jan Siebelink, Tommy Wieringa, Henk Van Woerden*. Leidschendam: Biblion Uitgeverij.
- Dylan 1996:** Dylan, E. *An introductory dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Girard 1996:** Girard, R. *The Girard reader*. New York: The Crossroad Publishing Company.
- Girard 1986:** Girard, R. *The scapegoat*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Girard 1979:** Girard, R. *Violence and the sacred*. London: The John Hopkins University Press.
- Mooij 1975:** Mooij, A. *Taal en verlangen. Lacans theorie van de psychoanalyse*. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Verhaeghe 1998:** Verhaeghe, P. *Liefde in tijden van eenzaamheid. Drie verhandelingen over drift en verlangen*. Amersfoort: Acco.
- Wieringa 2012:** Wieringa, T. *Dit zijn de namen* Amsterdam: De Bezige Bij.